

فرا تحلیل مطالعات خانواده در زمینه عوامل مقوم و عوامل فرساینده خانواده ایرانی

فاطمه حاجیان مقدم*

چکیده

خانواده، به‌منزله اصلی‌ترین نهاد اجتماعی، تأمین‌کننده نیازهای اساسی انسان است و نقش بی‌بدیلی در پرورش نسل و انتقال فرهنگ و ارزش‌ها دارد. از جنبه تاریخی نیز خانواده‌گرایی در ایران یکی از شاخص‌های ارزش‌های نظام فرهنگی بوده است. تغییرات اجتناب‌ناپذیر دوره جدید می‌تواند در ساختار و کارکردهای خانواده تأثیرگذار باشد. هدف این پژوهش ترکیب و تلفیق نتایج تحقیقات انجام‌شده در حوزه خانواده برای شناسایی عوامل مقوم و عوامل فرساینده خانواده ایرانی است. این پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر روش مطالعه اسنادی از نوع فراتحلیل است. نمونه آماری ۶۴ اثر پژوهشی مرتبط با موضوع عوامل تأثیرگذار در نهاد خانواده است که تا رسیدن به اشباع اطلاعات گردآوری شده است. تایید پژوهش نشان داد که اغلب آثار به لحاظ برخورداری از نظریه‌های رایج دارای پشتوانه علمی است، اما به‌علت اتکا به متغیرهای خاص نوعی تقلیل‌گرایی در آن‌ها وجود دارد. تحلیل نهاد خانواده، در زیست‌بوم فرهنگ ایرانی - اسلامی، به نظریه‌پردازی جامع و زمینه‌مندتری نیاز دارد. در این بررسی، مشخص شد که محققان ۱۰۴ عامل، به تفکیک ۶۲ عامل مقوم و ۴۲ عامل فرساینده خانواده ایرانی، را شناسایی کرده‌اند که به ترتیب دارای ۱۹۱ و ۱۲۵ فراوانی در سه بعد فردی و خانوادگی و اجتماعی است. به این ترتیب، مجموع عوامل دارای ۳۱۶ فراوانی است و محاسبه کلی نشان می‌دهد که رده‌های اول تا سوم به ترتیب اولویت به عوامل خانوادگی ۵۵ درصد (۱۷۳ مورد) سپس عوامل فردی ۴۰ درصد (۱۳۷ مورد) و رده

* دانشجوی دکتری مدیریت فرهنگی و برنامه‌ریزی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات (نویسنده مسئول)

hajian_fatemeh@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۱۰/۲۱ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۰۳/۲۷

آخر به عوامل اجتماعی ۵ درصد (۱۶ مورد) اختصاص دارد. در تحلیل نهایی، الگویی مشخص از عوامل تأثیرگذار در نهاد خانواده، که حاصل متغیرهای مورد بررسی محققان است، در ۱۱ محور موضوعی به دست آمد که به ترتیب اولویت بدین قرارند: عوامل فرهنگی (در این تحقیق شامل ایمان و عقاید و ارزش‌های اخلاقی)، تعاملات خانوادگی، سلامت جسمی و روحی، رشد فردی، شیوه اداره زندگی خانوادگی، امور اقتصادی و رفاه مادی، محیط فرهنگی - اجتماعی و سیاسی جامعه، اختلاف سنی زوجین، مدت زناشویی، خدمات عمومی، حمل و نقل عمومی، و ملاحظات بهداشتی جامعه.

کلیدواژه‌ها: خانواده، عوامل مقوم خانواده، عوامل فرساینده خانواده.

۱. مقدمه

مطالعه پیرامون ثبات و پایدارسازی خانواده در مقایسه با دیگر موضوعات شاخه علوم انسانی از اهمیت خاصی برخوردار است. ماهیت میان‌رشته‌ای مطالعات در حوزه‌هایی نظیر خانواده محقق را وا می‌دارد تا در قلمرو دانش علوم انسانی از حوزه‌های گوناگون علمی بهره گیرد. خانواده امری میان‌رشته‌ای است و نزد جامعه‌شناسان، روان‌شناسان، مردم‌شناسان، اقتصاددانان، سیاست‌مداران، جمعیت‌شناسان و بسیاری دیگر از اصحاب علوم اجتماعی در دنیا مطرح است (حق‌شناس، ۱۳۸۸: ۲۹۸، به نقل از ارمکی).

با این رویکرد، در پژوهش حاضر سعی شده با بازشناسی عوامل مقوم و عوامل فرساینده خانواده ایرانی، که محققان حوزه‌های مختلف علوم انسانی بدان دست یافته‌اند، ویژگی‌های خانواده موفق و ناموفق شناسایی شود. آنچه در پی می‌آید فراتحلیلی از مطالعات علمی انجام شده در قالب پایان‌نامه‌های دانشگاهی و طرح‌های پژوهشی است. در این بررسی از برابری یافته‌های پژوهش‌های مختلف جهت ترکیب و یک پارچه‌سازی آن‌ها در راستای شناسایی و طبقه‌بندی عوامل عمده تأثیرگذار در پایدارسازی و یا تضعیف بنیان خانواده استفاده شده است.

۲. بیان مسئله

نهاد خانواده رکن بنیادین اجتماع بشری است و به‌علت پیوستگی آن با حیات اجتماعی تغییرات و تحولات جامعه می‌تواند موجب تغییر در نوع ساختار و کارکردهای خانواده شود. در سال‌های اخیر، کشور ما تغییرات و تحولات گسترده‌ای را تجربه کرده است که

به‌طور طبیعی می‌تواند این عنصر پایه‌ای فرهنگ، یعنی خانواده، را متحول سازد. تغییرات، در نوع ساختار و کارکردهای خانواده، مشکلات و ظرفیت‌هایی را در کانون خانواده ایجاد می‌کند. به عبارتی دیگر، پاره‌ای از تحولات مثبت و برخی دیگر منفی ارزیابی می‌شود و در صورت استفاده بهینه از ظرفیت‌ها و فرصت‌ها و امکانات شرایط مطلوب مادی و معنوی در زندگی خانوادگی فراهم می‌شود و در صورت غفلت از ساختارهای تأثیرگذار در تضعیف نهاد خانواده بنیان‌های آن روزبه‌روز متزلزل می‌شود، چنان که در بسیاری از جوامع غربی که فرهنگ فردگرایی و آزادی بی‌قید و شرط و لذت‌طلبی و همبستگی جایگزین خانواده شده، ازدواج حالت ارزشی خود را به تدریج از دست داده است؛ از این رو، در سال‌های اخیر، با رواج طلاق و هم‌زیستی آزاد و تبعات منفی ناشی از آن‌ها، مطالعات مربوط به پایداری خانواده در این گونه جوامع شتاب بیشتری گرفته است (برناردز، ۱۳۸۲: ۴۰-۵۶).

خاستگاه فرهنگی و ارزشی جامعه ما ازدواج را پیمانی مقدس می‌داند و خانواده‌ای را مطلوب می‌داند که نه تنها محلی برای آرامش و سکون زن و مرد است، بلکه یک مؤسسه اخلاقی و اجتماعی و اقتصادی و هسته‌ای برای یک جامعه باهدف و پیش‌رو است (قائمی، ۱۳۵۷: ۷۱۳). در شرایط کنونی خانواده ایرانی به‌علت تغییرات ساختاری و کارکردی و نگرشی و فرهنگی با چالش‌ها و مسائل نوینی روبه‌روست (آزاد ارمکی، ۱۳۸۶: ۷۲، ۹۸، ۱۰۹؛ زمانیان، ۱۳۸۷: ۱۹-۲۰). بنابراین، تغییرات و تحولات خانواده، که منشأ بیرونی و یا درونی دارد، باید شناسایی و مدیریت شود.

برای شناسایی عوامل تأثیرگذار در ساختار و کارکرد خانواده ایرانی می‌توان، با روش فراتحلیل، از نتایج و یافته‌های مطالعات علمی بهره جست. نظر به این‌که خانواده مشتمل بر جنبه‌های مختلف فرهنگی و اجتماعی و تاریخی و اخلاقی است، این امر موجب شده در شاخه علوم انسانی مباحث خانواده از سوی رشته‌های علمی متعددی همچون جامعه‌شناسی و روان‌شناسی و علوم دینی و مطالعات فرهنگی بررسی شود. پژوهش حاضر، در قالب فراتحلیل (meta-analysis method)، آن دسته از مطالعات علمی و تحقیقات داخلی را معرفی می‌کند که به هر دو جنبه کارآمدی و ناکارآمدی خانواده توجه کرده است و به این ترتیب هم ویژگی‌های خانواده‌های مستحکم و باثبات و موفق بررسی شده و هم این‌که، از منظر آسیب‌شناسی و به منظور شناسایی چالش‌های اساسی خانواده ایرانی، خصوصیات خانواده‌های متزلزل و نابسامان شناسایی می‌شود، به این ترتیب عوامل عمده تأثیرگذار در ثبات و یا تزلزل خانواده را معرفی می‌کنیم.

۳. اهداف پژوهش

۱.۳ اهداف کلی

ترکیب و تلفیق نتایج تحقیقات انجام شده درباره عوامل مقوم و عوامل فرساینده خانواده ایرانی.

۲.۳ اهداف فرعی

بررسی جنبه های شکلی تحقیقات موجود درباره عوامل تأثیرگذار در ثبات و یا تزلزل خانواده ایرانی (قالب تحقیقات، پراکنش موضوعی، دوره زمانی انتشار تحقیقات، قلمرو رشته علمی).

بررسی جنبه های محتوایی تحقیقات موجود درباره عوامل تأثیرگذار در ثبات و یا تزلزل خانواده ایرانی (چهارچوب نظری، عوامل مقوم، عوامل فرساینده).

۴. ادبیات و پیشینه پژوهش

مهم ترین دیدگاه ها و نظریاتی را که در حوزه خانواده مطرح است می توان در نظریه های جامعه شناسختی و روان شناسختی و مطالعات دو دهه اخیر حوزه کیفیت زندگی، که رهیافتی میان رشته ای است، جست و جو کرد. درباره پیدایش مطالعات خانواده این اتفاق نظر وجود دارد که، در عصر جدید با پدید آمدن دگرگونی ها و تحولات ناشی از گذر جوامع از سستی به مدرن، ساختار و کارکردهای نهاد خانواده با تغییرات بطنی ولی عمیقی مواجه شد و در پی بروز مسائل و چالش های نوین فراروی خانواده صاحب نظران علوم گوناگون، به ویژه علوم اجتماعی و روان شناسی، با هدف حفظ بقا و دوام خانواده و با دیدگاه های تحولی و تکاملی و یا آسیب شناسانه به مطالعه ابعاد گوناگون خانواده پرداخته اند. نکته مهم این که بسیاری از مفاهیمی که در حوزه خانواده از منظر اجتماع، بهداشت روان، تعلیم و تربیت، حقوق، اخلاق، اقتصاد، دین، فرهنگ و آداب و رسوم شکل می گیرد موضوع رشته مطالعات خانواده است و از این رو خانواده امری میان رشته ای به شمار می آید، هر چند با توسعه و تخصصی شدن هریک از رشته های علمی، بخش عمده ای از مطالعات در حوزه خانواده با جزءنگری موضوعی و روش های گزینشی و تحلیل های خرد به روابط و عناصر درونی

خانواده، همانند تعاملات خانوادگی و همسرگزینی و خشونت خانگی و طلاق، توجه کرده‌اند و تعداد معدودی از آثار علمی، با دیدی کلی و جامع و با رعایت پیوستگی متغیرهای رشته‌های گوناگون، بقا و دوام و یا تزلزل و فروپاشی خانواده را کاویده‌اند. معرفی و تحلیل تمامی مکاتب و دیدگاه‌های نظری در این مقاله میسر نیست، از این رو به تشریح کلی رویکرد جامعه‌شناختی و رویکرد روان‌شناختی و ادبیات کیفیت زندگی خواهیم پرداخت.

۵. رویکرد جامعه‌شناختی

در حوزه جامعه‌شناسی از دهه ۱۹۳۰ به بعد مطالعات خانواده در میان جامعه‌شناسان خانواده محوریت یافت^۱ (آزاد ارمکی، ۱۳۸۶: ۱۰، ۱۹). نظریه‌های اصلی جامعه‌شناسی در مطالعه خانواده به شرح زیر است.

در مکتب تکاملی صاحب نظران این مکتب به وضعیت خانواده در دوره معاصر در مقایسه با گذشته پرداخته و تحول آن را طی زمان استنباط کرده‌اند (همان: ۲۳). برخی از پیروان این مکتب عبارت‌اند از ادوارد تیلور (Edward Tylor)، فرایزر (Frazer)، گوردنچیلد (Gordon Child)، لسلی وایت (Lessley White)، جولین استوارد (Jolion Steward)، لوئیز هنری مورگان (فرید، ۱۳۷۶: ۱۰۲). در عرصه خانواده نظریه تکامل‌گرایی باخوفن و مک لنان و هنری میل بسط پیدا می‌کند (وبگاه دکتر نعمت‌الله فاضلی). مکتب اشاعه از انتقاداتی که به تکاملیون و تحولیون، خصوصاً نظریه سیر یک‌خطی و موازی تحولات فرهنگی، می‌شد به‌وجود آمد (روح‌الامینی، ۱۳۷۷: ۱۱۸). اشاعه‌گرایان، براساس شواهد باستان‌شناختی و نقاشی‌هایی که در غارها پیدا کرده بودند و همچنین شباهت‌های فرهنگی که بین فرهنگ‌های گوناگون از لحاظ اعتقادات دینی و خانواده و مسائلی از این دست وجود داشت، به تدریج به این جمع‌بندی رسیدند که احتمالاً فرهنگ بشر در یک یا چند نقطه تشکیل و بعد تکثیر شده است. مهاجرت‌ها و رفت‌وآمد بین اقوام و گروه‌ها باعث شده که فرهنگ اشاعه پیدا کند و به تدریج گسترش یابد (وبگاه دکتر نعمت‌الله فاضلی). از میان صاحب‌نظران اشاعه می‌توان «فرانتس بوآس»، «ادوارد سایپر»، «هرسکویتس»، «کروبر»، «رالف لین تن» را نام برد (روح‌الامینی، ۱۳۷۷: ۱۲۰؛ فرید، ۱۳۷۶: ۱۱۸). مکتب کارکردگرایی عبارت است از بررسی هر عمل اجتماعی و یا هر نهاد با توجه به رابطه‌ای که با تمامی کالبد اجتماعی دارد. به همین سبب است که این نظریه به یک فرضیه

«مجموعه‌نگر» و «مفیدیت» شناخته شده است (همان: ۱۲۱). در این دیدگاه، خانواده نهادی است که وجود و بقای آن وابسته به وظایف و کارکردهایی است که برعهده دارد. براساس این دیدگاه، مهم‌ترین وظیفه و کارکرد خانواده اجتماعی کردن اولیه افراد و آماده‌کردن آن‌ها برای پذیرش قواعد مربوط به زندگی اجتماعی است و علاوه بر این نهاد خانواده تاکنون تأمین برخی از اولیه‌ترین و اساسی‌ترین نیازهای اعضا، از قبیل نیازهای عاطفی و تغذیه‌ای و نیازهای جنسی و حمایت و پشتیبانی، را به‌عهده داشته است و طبیعتاً تا هنگامی که تأمین همه یا بخشی از این نیازها را به‌عهده داشته باشد، به‌رغم تحولات و تغییراتی که در شکل و ساختار آن پدید می‌آید، همچنان برقرار خواهد ماند. پارسونز از نظریه‌پردازان شاخص این مکتب است. ساخت‌گرایان عمدتاً به تحلیل ساخت و شبکه ارتباط درون خانواده و مؤلفه‌های مرتبط با آن، از قبیل ازدواج و خویشاوندی، توجه نشان می‌دهند، اما در این راستا به‌خلاف کارکردگرایان به پیشینه تاریخی نهاد خانواده نیز بی‌توجه نیستند و در نتیجه در رویکردشان به خانواده تحول و دگرگونی‌های این نهاد نیز جزئی از الزامات اولیه تحلیل به‌شمار می‌آید. دو چهره بارز «رادکلیف براون» و «کلود لوی استراوس» در این اردوگاه نظری قرار دارند. در نظریه ساختاربنندی (نظریه ساخت و کنش) آنتونی گیدنز، خانواده نظامی اجتماعی است که خواص ساختاری آن در فعالیت اعضا هم بازدارنده است و هم توان‌بخش؛ زیرا اعضای خانواده از سویی اجازه انجام دادن هر عملی را در چهارچوب خانواده نمی‌یابند و از سوی دیگر نظام خانواده سبب می‌شود که اعضا در چهارچوب آن حرکت کنند و امکان عمل بیابند. نتیجه راه سوم در نظام خانواده خانواده دموکراتیک است. شاخص‌های خانواده دموکراتیک عبارت است از برابری، استقلال، احترام متقابل، تصمیم‌گیری از طریق برقراری ارتباط، آزادی از خشونت (حق‌شناس، ۱۳۸۸: ۲۱۱). نظریه مبادله با محوریت جورج هومنز مطرح شده است. این نظریه، بر آنچه در جریان مبادله داده و گرفته می‌شود متمرکز است (آزاد ارمکی، ۱۳۶۶: ۲۳). «بلاو»، از دیگر هواداران این نظریه، بیان می‌کند که:

ترکیب آرزوها و عقاید به‌علاوه منفعت آدم‌ها باعث شکل‌گیری فعالیت‌های مبادله می‌شود که در نهایت انسان‌ها را به هدف یا به تعبیری به سود می‌رساند و زندگی آدم‌ها تنها از همین فعالیت‌های مبادله تشکیل شده، به‌طور مثال تقسیم کار در خانواده براساس همین اصل منفعت صورت می‌گیرد (کرایب، ۱۳۸۱: ۹۳).

الیزابت بات، از چهره‌های مشهور نظریه شبکه، درجه تفکیک نقش‌های زن و شوهر را با

میزان تراکم شبکه‌ای که زوجین بیرون از خانه برای خود حفظ می‌کنند همبسته می‌داند. هرچه ارتباط ایشان با شبکه‌های خویشاوندان و دوستان و همسایگان نزدیک‌تر و هرچه این شبکه‌ها متراکم‌تر باشند، رابطه زن و شوهر به منزله زوج زناشویی تفکیک‌شده‌تر و بیشتر تابع سلسله‌مراتب است. عکس قضیه نیز صادق است؛ هرچه شبکه‌ها کم‌تراکم‌تر باشند، نقش‌های مردانه و زنانه جدایی و تفکیک را نشانگرند. وی این نکته را در قالب فشارهای فرهنگی تبیین می‌کند (سگالن، ۱۳۷۰: ۲۵۴). در تئوری منابع «بلاد» و «ولف» (۱۹۶۰) بر این نظرند که:

در محیط خانواده تعادل و توازن قدرت در تصمیم‌گیری به نفع آن طرفی است که در زندگی زناشویی بیشترین منابع و امکانات را داراست. آن عضو خانواده دارای قدرت بیشتری است که منابع و امکاناتی را که سایر اعضای خانواده برای رفع نیازها و رسیدن به اهدافشان نیاز دارند در دست دارد (حسن‌زاده، ۱۳۸۶: ۳۷).

نظریه سیستم‌های بوم‌شناختی انسانی به مبادله و بهبودبخشیدن روابط میان انسان و محیطش می‌پردازد و چنین فرض می‌کند که رفاه و آسایش افراد و خانواده‌ها بخش جدایی از رفاه و آسایش کل محیط پیرامونی (اکوسیستم) نیست و ضمن آن‌که خانواده‌ها منبعی مهم‌اند که محیطی غنی برای همه اعضای خانواده فراهم می‌کنند (Rettig, ۱۹۹۹). دیدگاه این نظریه در جامعه‌شناختی دیدگاه دیگری بود که تحت تأثیر الگوی کارکردگرایی ساختی پارسونز شکل گرفت و سعی داشت ساختار خانواده را بررسی کند. نیکلاس لومان از چهره‌های تأثیرگذار در نظریه سیستمی است. پیش‌فرض‌های اصلی این نظریه، که مربوط به خانواده است، از این قرارند: اعضای خانواده با هم مرتبط‌اند، هر عضو خانواده بدون ملاحظه اعضای دیگر قابل فهم نیست، کارکرد خانواده با ملاحظه و درک همه اعضای خانواده ممکن است، ساختار و سازمان خانواده در تعیین رفتار اعضا تعیین‌کننده است، با تمرکز بر کلیت خانواده هم می‌توان نظم و هم تغییر را فهمید. نظریه تقابل ریشه در اندیشه هگل و مارکس و وبر دارد و دارندورف و کوزر و کالینز آن را توسعه داده‌اند. این جامعه‌شناسان در پی فهم رابطه بین افراد و گروه‌های اجتماعی، با محوریت عنصر تقابل منافع، هستند. کالینز بر آن است که چهار تبیین جامعه‌شناختی برای تعارضات و خشونت‌های خانواده‌های امروزی وجود دارد که شامل حق مالکیت جنسی، فشارهای اقتصادی، انتقال بین نسلی، تعارضات و کنترل اجتماعی است. ویلیام جی گود نظریه همگرایی را در مورد خانواده مطرح می‌کند که براساس آن، دگرگونی‌های نظام خویشاوندی نتیجه اجتناب‌ناپذیر دگرگونی‌های ساختاری و هم‌چنین دگرگونی‌های ایدئولوژیکی است.

نظریه همسان همسری استحکام خانواده را ناشی از وجود ویژگی‌های همسان میان زن و شوهر می‌داند. همسانی میان دو فرد نه تنها آنان را به سوی یکدیگر جذب می‌کند، بلکه پیوند و وصلت ایشان را استوار می‌کند (ساروخانی، ۱۳۷۰: ۴۰-۴۱).

۶. رویکرد روان‌شناختی

روان‌شناسی علمی در عصر جدید با رنسانس آغاز شد و طی تاریخ روان‌شناسی مکاتب مختلفی ظهور کرده‌اند و در دهه‌های اخیر توجه بسیاری از متخصصان بالینی به مباحث روان‌شناسی ازدواج و کیفیت زندگی زناشویی جلب شده است. روان‌شناسی خانواده با استفاده از تحقیقات سایر حوزه‌های روان‌شناسی و همچنین تحقیقات مربوط به خانواده، مانند روان‌شناسی رشد و روان‌شناسی یادگیری و روان‌شناسی تربیتی، به بررسی موانع و مشکلات مربوط به خانواده، از قبیل مشکلات ازدواج و دوران نامزدی و اختلافات زناشویی و علل آن و شیوه تعامل و روابط زناشویی و همچنین شیوه تعامل با فرزندان، می‌پردازد تا برای بهبود روابط خانوادگی و پیش‌برد بهداشت روانی خانواده راه‌کارهای عملی ارائه دهد. روان‌شناسی خانواده و شبکه جامع آموزشی و پرورشی کشور، از دیدگاه روان‌شناختی در یک تقسیم‌بندی کلی، خانواده را به دو گروه کارآمد و ناکارآمد تقسیم می‌کند. خانواده کارآمد به خانواده‌ای گفته می‌شود که کارکرد سالم دارد و، علاوه بر بقای خود در قالب یک نظام، موجب شکوفایی توان بالقوه یکایک اعضای خود می‌شود؛ یعنی به آن‌ها اجازه می‌دهد تا با اعتماد و اطمینان در پی خودیابی و کاوشگری برآیند.

«خانواده سالم» را فروم والش (Walsh, ۱۹۸۲-۱۹۹۳) مطرح کرده است. وی چهار نوع تعریف از خانواده سالم و یا بهنجار را مطرح کرده است (احمدی، ۱۳۸۸). سالم‌بودن به معنای فقدان علائم، سالم‌بودن به معنای داشتن عملکرد متوسط، سالم‌بودن در عملکرد بهینه (مطلوب)، عملکرد خانواده سالم چونان یک پدیده تعاملی رشدیابنده. رویکرد سیستمی، که سالوادور مینوچین پایه‌گذار آن است، نظریه‌ای کاربردی است و یکی از فرضیه‌های مهم آن این است که هر خانواده ساختاری دارد و این ساختار زمانی که خانواده در شرایط واقعی قرار داشته باشد شناخته می‌شود. ساختار عبارت است از مجموعه رفتار و نقش‌هایی که اعضای خانواده از طریق آن به هم مرتبط‌اند. در رویکرد ساختاری، خانواده به منزله یک کل مطرح می‌شود و به تعاملات بین زیرمجموعه‌ها توجه می‌شود. مینوچین منشأ اختلال در کارکرد خانواده را در این سه امر جست‌وجو می‌کند: اگر مرزهای خانواده نامشخص یا

انعطاف‌ناپذیر باشد، منظومه‌های خانواده در انجام‌دادن وظایف دچار مشکل می‌شود. هم‌چنین اگر سلسله‌مراتب در خانواده رعایت نشود و افراد در جایگاه مناسب خود قرار نگیرند، در ایفای مسئولیت‌ها ناموفق خواهند بود. وی در درمان به اصلاح ساخت خانواده از طریق فنون مرزسازی و تعیین جایگاه افراد در خانواده می‌پردازد (سالاری‌فر، ۱۳۷۹). شاخه دیگری از مطالعات خانواده در روان‌شناسی به مدل‌های ارزیابی خانواده می‌پردازد. مدل چندمختصاتی اولسون (Olson)، مدل عملکرد سیستمی خانواده بیورز، مدل مک‌مستر و ابزار سنجش خانواده، مدل بین‌المللی خانواده مستحکم در این دسته قرار می‌گیرند (DeFrain and Olson, ۲۰۰۴).

۷. مطالعات کیفیت زندگی

مطالعات کیفیت زندگی از حدود دهه پنجم قرن بیستم، در مطالعات اجتماعی و مدیریتی به‌خصوص در مورد اقلاری که حقوقشان رعایت نمی‌شود، همانند کودکان و زنان و معلولان، به نقد و بررسی فراوان گذاشته شد. مفهوم کیفیت زندگی، که در ابتدا به رعایت حداقل استانداردهای ممکن برای زندگی و در واقع حق داشتن زندگی معطوف بود، با گذشت زمان و پیشرفت تکنولوژی و بالارفتن معلومات و تحصیلات اجتماعی، مباحث مربوط به اصالت فرد و بالارفتن سطح توقعات و خواست‌های فردی و اجتماعی شامل دایره تمامی انسان‌ها و تمامی تمایلات بشر برای داشتن حداکثر آسایش و آرامش در زندگی شد (امینی، ۱۳۸۵: ۳). مفهوم کیفیت زندگی پیچیده و چندوجهی است و بر این اساس رویکردهای نظری در ابعاد مختلف بهداشتی (روانی و جسمانی)، اجتماعی، اقتصادی و محیطی کیفیت زندگی را بررسی کرده‌اند (خوارزمی، ۱۳۸۷). صاحب‌نظران این حوزه، به‌منظور سنجش و ارزیابی کیفیت زندگی در ابعاد فردی و خانوادگی و اجتماعی، شیوه‌های گوناگونی را ارائه داده‌اند که رایج‌ترین آن در بعد فردی ابزار سنجش کیفیت زندگی سازمان بهداشت جهانی است که دارای شش مؤلفه با عناوین سلامت جسمانی، سلامت روان، سطح استقلال، روابط اجتماعی، محیط زیست، معنویت و اعتقادات شخصی است. در مقیاس خانوادگی نیز مطالعات گسترده‌ای را مرکز بیچ ستر وابسته به دانشگاه کانزاس در ایالت متحده آمریکا و با سرپرستی پوستون و همکارانش، و مرکز ساری پلیس وابسته به دانشگاه تورنتوی کانادا توسط ایوان براون و همکارانش، هم‌چنین ماریون.ان.بکر در دانشگاه ویسکانسین - مدیسون در ایالت متحده آمریکا انجام

داده‌اند. حاصل کار آنان در قالب ابزار سنجش کیفیت زندگی خانوادگی به کار گرفته می‌شود. حوزه‌های مشترک بررسی کیفیت زندگی خانوادگی بدین قرار است: سلامت خانواده، رفاه اقتصادی، روابط خانوادگی، حمایت از جانب سایر افراد، حمایت از خدمات مرتبط با ناتوانی (معلولیت)، تأثیر ارزش‌ها، مشاغل و آمادگی برای اشتغال، فراغت و تفریح، تعاملات اجتماعی (Brown, ۲۰۰۶).

دربارۀ پیشینه پژوهش نیز یادآوری می‌شود که داده‌های مورد استفاده، در بخش یافته‌ها، داده‌های ثانویه‌ای هستند که از تحقیقات داخلی گرفته شده‌اند.

۸. روش‌شناسی پژوهش

روش اصلی در این تحقیق مطالعه اسنادی از نوع فراتحلیل است. فراتحلیل تحلیل تحلیل‌ها است. به این معنا که از طریق تحلیل اولیه (تحلیل مقدماتی داده‌ها) به تحلیل ثانویه (تحلیل مجدد داده‌ها) می‌پردازد و اساساً کاربرد آن در ترکیب و یک‌پارچه‌سازی پژوهش‌هایی است که به صورت انفرادی و پراکنده انجام گرفته است. فراتحلیل روشی است که به کمک آن می‌توان تفاوت‌های موجود در تحقیقات انجام شده را استنتاج کرد و در رسیدن به نتایج کلی و کاربردی از آن بهره جست. در روش فراتحلیل، از طریق اجزا به فراتر از کل می‌رسیم و یافته‌های نامناسب در چهارچوبی درخور قبول قرار می‌گیرند و سرانجام تحلیل‌های ترکیب‌شده اطلاعاتی را نشان می‌دهند که اطلاعات اولیه نشان نداده باشند. در عمل، ابتدا اطلاعات از منابع اولیه استخراج، سپس با یک‌دیگر ترکیب می‌شوند و سرانجام یک کل جدید را تشکیل می‌دهند (دلاور، ۱۳۷۶: ۲۸۸).

در این بررسی، برای اعتبار علمی تحقیق معیارهایی در نظر گرفته شد. در این فراتحلیل سعی شد تا تحقیقات به لحاظ حیطه مطالعاتی، قلمرو رشته‌ای تحقیق، زمان اجرای طرح، رعایت مراحل متعارف پژوهش (عنوان تحقیق، طرح مسئله، مبانی نظری، پیشینه، روش‌شناسی تحقیق، نتایج و راه‌کارهای تحقیق)، نوع نظریه (مدل نظری به کاررفته)، رعایت قواعد روش‌شناسانه، شناخت عوامل مؤثر در تحکیم و یا تضعیف خانواده واکاوی و تحلیل شوند. بر این اساس، به مطالعاتی که متعلق به سال‌های اخیر بوده توجه شده است. همین‌طور تحقیقاتی که به لحاظ علمی ضعیف بوده‌اند حذف شد. ضمن آن‌که برای تحلیل و تبیین دقیق‌تر هر دو وجه آسیب‌شناسی و قوام‌بخشی خانواده مدنظر قرار گرفت و در نهایت، با توجه به میان‌رشته‌ای بودن موضوع تحقیق، مجموعه مطالعات علمی در حوزه‌های

گوناگون جامعه‌شناختی، روان‌شناختی، دینی، میان‌رشته‌ای گردآوری شد. با احتساب این معیارها، ۶۴ طرح پژوهشی و پایان‌نامه تحصیلی داخل کشور، که در سال‌های اخیر (۱۳۷۴-۱۳۸۹) نگارش یافته بود، با مراجعه به کتاب‌خانه‌های دانشگاه‌های دارای رشته‌های علوم انسانی (شامل دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه تربیت معلم، دانشکده علوم اجتماعی و دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه تهران، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه الزهراء، دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی، واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه شهید بهشتی) و مرکز اسناد و مدارک علمی کشور و پایگاه‌های اینترنتی نشریات علمی داخل کشور و جست‌وجو در شبکه اینترنت تهیه و مطالعه شد. نمونه‌گیری به صورت مبتنی بر هدف آغاز و تا اشباع اطلاعات، یعنی دریافت نکردن اطلاعات جدید، با نمونه‌گیری تئوریک ادامه یافت (فهرست این آثار در منابع ذکر شده است). روش جمع‌آوری اطلاعات پرسش‌نامه‌های فراتحلیل مشتمل بر بررسی مؤلفه‌های «شکلی و روش‌شناختی» و «محتوایی» است که بعد از جمع‌آوری اطلاعات لازم بررسی و تحلیل شده است. نظر به این‌که روش تحقیق حاضر کیفی است، روش تجزیه و تحلیل مبتنی بر مبنای تفسیر طبقه‌بندی‌های انجام‌شده استوار خواهد بود. در این فراتحلیل داده‌های کیفی به صورت توصیفی طبقه‌بندی و ارائه شده و از تکنیک‌های توصیفی، چون فراوانی و درصد، استفاده شده است. به این ترتیب، پس از تلخیص این آثار در قالب پرسش‌نامه‌ها، کدگذاری و حاشیه‌نویسی پرسش‌نامه‌ها انجام شد، سپس ارزیابی و فراتحلیل آثار در مؤلفه‌های گوناگون صورت گرفت.

۹. یافته‌های تحقیق

یافته‌های تحقیق مبتنی بر پرسش‌نامه فراتحلیل مشتمل بر چهار مؤلفه روش‌شناختی و سه مؤلفه محتوایی است که در دو بخش شامل «بررسی مؤلفه‌های شکلی و روش‌شناسی» و «بررسی جنبه‌های محتوایی» تنظیم شده است.

۱.۹ بخش اول: بررسی مؤلفه‌های شکلی و روش‌شناسی

۱.۱.۹ معرفی قالب آثار علمی

آثار مورد مطالعه ۶۴ اثر مشتمل بر ۱۹ پژوهش و ۴۵ پایان‌نامه است.

۲.۱.۹ پراکنش موضوعی آثار علمی

در این بخش با ۱۳ محور موضوعی، که محققان به آن‌ها علاقه نشان داده‌اند، مواجه‌ایم. ۲۲ درصد آثار علمی به بررسی «عوامل مؤثر در رضامندی یا ناراضامندی زندگی زناشویی» اختصاص یافته است. در مرتبه دوم، ۱۸/۷ درصد آثار علمی «بعد معنوی و دینی خانواده» را بررسی کرده‌اند. موضوع «کیفیت زندگی خانوادگی و عوامل مرتبط با آن»، با ۱۵/۵ درصد، در جایگاه سوم قرار دارد. در مرتبه چهارم و پنجم، به ترتیب ۱۴ درصد آثار به موضوع «کارایی خانواده» و ۱۲/۵ درصد به مسئله «طلاق» پرداخته‌اند. مراتب ششم و هفتم با فاصله زیاد ۴/۶ و ۳ درصد به ترتیب به بررسی «گرایش‌های فرهنگی، ارزش‌ها و نگرش‌های خانوادگی» و «الگوهای ارتباطی خانواده» اختصاص یافته است. مراتب هشتم تا سیزدهم نیز با سهم ۱/۵ درصد سایر موضوعات پژوهشی مرتبط با خانواده را بررسی کرده است. مطابق جدول ۱، سیزده محور موضوعی مذکور نشان داده شده است.

جدول ۱. پراکنش موضوعی آثار علمی

ردیف	موضوع تحقیق	فراوانی	درصد
۱	بررسی عوامل مؤثر در رضامندی (ناراضامندی) زناشویی	۱۴	۲۲٪
۲	اعتقادات دینی و خانواده (دیدگاه اسلام و آسیب‌پذیری فرهنگی و ...)	۱۲	۱۸٫۷٪
۳	کیفیت زندگی (عوامل مرتبط با زندگی خانوادگی)	۱۰	۱۵٫۵٪
۴	سنجش کارایی خانواده (مدل مک مستر)	۹	۱۴٪
۵	طلاق (میزان گرایش، علل و عوامل مؤثر، چالش‌ها)	۸	۱۲٫۵٪
۶	گرایش‌های فرهنگی و ارزش‌ها و نگرش‌های خانوادگی	۳	۴٫۶٪
۷	الگوهای ارتباطی خانواده	۲	۳٪
۸	طبقه اجتماعی خانواده و تأثیر آن در روابط زن و شوهر	۱	۱٫۵٪
۹	بررسی عوامل مؤثر در اعتماد به همسر	۱	۱٫۵٪
۱۰	مناسبات تربیتی خانواده و دولت	۱	۱٫۵٪
۱۱	تبیین الگوی مدیریت رفتار سازمانی در خانواده	۱	۱٫۵٪
۱۲	معیارهای فیزیکی انتخاب همسر	۱	۱٫۵٪
۱۳	عوامل خانوادگی و بزهکاری	۱	۱٫۵٪
	جمع کل	۶۴	۱۰۰٪

۳.۱.۹ دوره زمانی انتشار تحقیقات

دوره زمانی انتشار تحقیقات و آثار علمی سال‌های ۱۳۷۴-۱۳۸۹ است. با تقسیم‌بندی سه دوره زمانی پنج‌ساله، به ترتیب از مجموع ۶۴ اثر، ۲۲ درصد از آثار (۱۴ اثر) به سال‌های ۱۳۷۴ و ۱۳۷۸ اختصاص دارد. ۲۶ درصد از تحقیقات (۱۷ اثر) در پنج‌ساله دوم (۱۳۷۹-۱۳۸۳) و ۵۲ درصد (۳۳ اثر) نیز در مقطع سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۸۹ انجام گرفته است.

۴.۱.۹ قلمرو رشته‌ای آثار علمی

یافته‌های جدول ۲ پراکندگی آثار را به تفکیک رشته‌های گوناگون علوم انسانی نشان می‌دهد. این امر ناشی از ماهیت چندوجهی موضوع مورد مطالعه است و تنوع آن ماهیت چندبعدی خانواده را نشان می‌دهد که محققان مختلف را به کنکاش پیرامون جنبه‌های گوناگون مهم‌ترین نهاد جامعه بشری واداشته است. ۱۷ درصد آثار صرفاً به یک رشته تخصصی تعلق ندارند و به واسطه انتخاب رویکردی ترکیبی از رشته‌های گوناگون علمی، در زمره مطالعات میان‌رشته‌ای (Interdisciplinary)، محسوب می‌شود. در واقع، یک حوزه میان‌رشته‌ای عبارت است از «تلفیق دانش، روش و تجارب دو یا چند حوزه علمی و تخصصی برای شناخت و حل یک مسئله پیچیده و یا معضل اجتماعی چندوجهی» (خورسندی طاسکوه، ۱۳۸۸: ۵۸). سایر این آثار در سه دسته مختلف قرار دارند که به ترتیب اولویت ۳۷/۵ درصد به علوم تربیتی و روان‌شناسی، ۳۰ درصد به جامعه‌شناسی و ۱۵/۵ درصد نیز به علوم دینی اختصاص دارد (جدول ۲).

جدول ۲. قلمرو رشته‌ای آثار علمی

درصد	فراوانی	قلمرو رشته‌ای
۳۷/۵	۲۴	علوم تربیتی و روان‌شناسی
۳۰	۱۹	جامعه‌شناسی
۱۷	۱۱	میان‌رشته‌ای (تلفیق دو یا چند رشته علمی)
۱۵/۵	۱۰	علوم دینی
۱۰۰	۶۴	جمع کل

۲.۹ بخش دوم: بررسی جنبه‌های محتوایی

در این بررسی، سه مؤلفه اساسی محتوایی آثار علمی به این ترتیب ارزیابی می‌شوند: الف) مبانی نظری؛ ب) عوامل مقوم خانواده؛ ج) عوامل فرساینده خانواده.

۱.۲.۹ چهارچوب نظری اتخاذشده در آثار علمی

اساسی‌ترین اقدام در فراتحلیل کیفی کشف و استخراج تئوری مشترک در مطالعات مورد بررسی است. در این بررسی، با توجه به ویژگی‌های خاصی که در هریک از رشته‌های علمی آثار وجود دارد، اطلاعات استخراج‌شده به تفکیک ارائه می‌شود.

۱.۱.۲.۹ رشته جامعه‌شناسی

در این رشته ۱۹ اثر پژوهشی بررسی و مشخص شد که محققان در این آثار از ۱۵ نظریه و دیدگاه علمی بهره برده‌اند. معدودی از آن‌ها (چهار مورد) فاقد تئوری بوده‌اند؛ یعنی به‌طور مشخص از یک تئوری به‌مثابه پشته‌توانه تحقیق استفاده نکرده‌اند. با این وصف، برخی از این تحقیقات از آموزه‌های نظری مبتنی بر ویژگی بومی کشور برخوردارند. اغلب آثار به پشته‌توانه چهارچوب نظری رایج شکل گرفته‌اند و متغیرهای ناظر به تأثیر عوامل مؤثر در ثبات یا بی‌ثباتی نهاد خانواده عمدتاً از درون آن چهارچوب مشخص و استخراج و به دفعات تأیید شده است.

جمع‌بندی کلی نشان می‌دهد که، از مجموعه نظریه‌های جامعه‌شناختی، نظریه مبادله بیشترین فراوانی به میزان ۱۴/۳ درصد را داراست و هریک از نظریه‌های شبکه‌ای، کالینز و پارسونز ۷/۵ درصد و سایر نظریه‌ها به تفکیک ۳/۵ درصد را به خود اختصاص داده‌اند. تعداد ۵ اثر، به‌علت جامعیت موضوع تحقیق، چند نظریه را انتخاب کرده‌اند.

جدول ۳. نظریه‌های اختیارشده در آثار جامعه‌شناسی

ردیف	چهارچوب نظری	فراوانی	درصد
۱	مبادله	۴	۱۴/۳
۲	نظریه‌های پایگاه و نقش اجتماعی	۲	۷/۵
۳	نظریه کالینز	۲	۷/۵
۴	نظریه شبکه‌ای	۲	۷/۵
۵	نظریه پارسونز (نظریه کنش ارادی، کارکردگرایی ساختاری چهار ضرورت کارکردی نظام اجتماعی)	۲	۷/۵
۶	نظریه دورکیم	۱	۳/۵
۷	نظریه آسیب‌شناسی اجتماعی (مرتن)	۱	۳/۵
۸	نظریه‌های اجتماعی شدن	۱	۳/۵

۳/۵	۱	نظریه توسعه خانواده	۹
۳/۵	۱	نظم خرد چلبی	۱۰
۳/۵	۱	نظریه نظام‌ها	۱۱
۳/۵	۱	نظریه همسان همسری	۱۲
۳/۵	۱	دیدگاه تری یان‌دیس	۱۳
۳/۵	۱	دیدگاه گیلنز	۱۴
۳/۵	۱	نظریه کنش متقابل نمادین	۱۵
۱۴/۳	۴	فاقد آموزه نظری	۱۶
%۱۰۰	۲۶	جمع کل	

۲.۱.۲.۹ رشته‌های روان‌شناسی و علوم تربیتی

خاستگاه نظری ۲۴ اثری که در دو رشته روان‌شناسی و علوم تربیتی بررسی و تحقیق شد بیشتر مبتنی بر دو مدل رایج از ارزیابی عملکرد خانواده است که در پی بررسی‌ها و تحقیقات تجربی درباره بسیاری از ابعاد و جنبه‌های بالینی عملکرد خانواده به دست آمده و، متناسب با قلمرو مطالعاتی پژوهش، از آزمون‌های روان‌شناختی استفاده شده است. اغلب این آثار از دو دیدگاه و نظریه، دیدگاه اولسون و مدل خانوادگی مک مستر، استفاده کرده‌اند و چهار مورد از این آثار آموزه نظری نداشتند.

۵۰ درصد آثار از دیدگاه اولسون تبعیت کرده است. اولسون مدلی را برای ارزیابی و شناسایی زمینه‌های بالقوه مشکل‌زا و نیز زمینه‌های قوت و پرباری روابط زناشویی ارائه کرده است. طبق این دیدگاه، محققان از پرسش‌نامه رضامندی زناشویی انریچ (Enrich)، برای سنجش نقاط قوت و ضعف روابط زناشویی استفاده می‌کنند. این پرسش‌نامه شامل سازه‌های تحریف آرمانی، رضایت از زندگی مشترک، مسائل شخصیتی، ارتباط، حل تعارض، مدیریت مالی، فعالیت‌های اوقات فراغت، رابطه جنسی، فرزندان و فرزندپروری، خانواده و دوستان، نقش‌های مساوات‌طلبی، جهت‌گیری مذهبی است.

۲۵ درصد دیگر از این آثار، مبتنی بر نظریه مدل خانوادگی مک مستر، به ارزیابی خانواده‌های مورد مطالعه پرداخته‌اند. در این مدل، از مقیاس سنجش خانواده (FAD) شامل سازه‌های حل مسئله، ارتباط، نقش‌ها، پاسخ‌دهی عاطفی، آمیختگی عاطفی، کنترل رفتار استفاده می‌شود.

در درجه سوم ۸/۳ درصد آثار به سایر نظریه‌ها، از جمله «مدل نظری فرایند و محتوا» و

«مدل نظری انتخاب جنسی»، تکیه کرده‌اند. لازم به توضیح است که در هر سه دسته تحقیقات فوق، به‌منظور شناسایی عملکرد خانواده و تعاملات حاکم بر آن، آزمون‌های دیگری نیز مانند آزمون دل‌بستگی، مقیاس صفات هم‌دلی باتسون (BEA)، خرده‌مقیاس نگرش مذهبی، خرده‌مقیاس خشم، مقیاس الگوی ارتباطی خانواده، انجام گرفته است و ۱۲/۵ درصد از تحقیقات نیز چهارچوب نظری مشخصی ارائه نداده‌اند.

جدول ۴. نظریه‌های اتخاذ شده در آثار روان‌شناسی و علوم تربیتی

ردیف	چهارچوب نظری	فراوانی	درصد
۱	دیدگاه اولسون	۱۲	۵۰
۲	مدل خانوادگی مک‌مستر	۶	۲۵
۳	سایر نظریه‌ها (مدل نظری فرایند و محتوا، نظریه انتخاب جنسی)	۲	۸/۳
۴	فاقد آموزه نظری	۳	۱۲/۵
	جمع کل	۲۴	٪۱۰۰

۳.۱.۲.۹ مطالعات دینی

در حوزه مطالعات دینی ۱۰ اثر تحلیل و بررسی شد. از این مجموعه، ۶۰ درصد آثار با رویکرد هنجاری و با بهره‌گیری از دیدگاه قرآن و روایات اسلامی و نظریات اندیشمندان مسلمان به تبیین خانواده مطلوب پرداخته‌اند. ۴۰ درصد نیز در مطالعه‌ای تطبیقی از نظریات علمی در رشته‌های علوم تربیتی و روان‌شناسی و جامعه‌شناسی، مانند نظریه اولسون و نظریه خانواده‌درمانی مینوچین و نگرش سیستمی و دیدگاه فمینیسم، استفاده کرده‌اند.

جدول ۵. نظریه‌های اتخاذ شده در آثار دینی

ردیف	چهارچوب نظری	فراوانی	درصد
۱	دیدگاه قرآن و حدیث	۶	۶۰
۲	ترکیب یا تطبیق دیدگاه اسلام یا سایر نظریه‌های علمی (نظریه اولسون، نظریه خانواده‌درمانی مینوچین، نگرش سیستمی و دیدگاه فمینیسم)	۴	۴۰
	جمع کل	۱۰	٪۱۰۰

۴.۱.۲.۹ مطالعات میان‌رشته‌ای

شناخت همه‌جانبه برخی مفاهیم چندوجهی و پیچیده، مانند خانواده که در میان

اصحاب علوم انسانی مطرح است، به تعامل های چندگانه بین رشته های گوناگون نیاز دارد؛ زیرا روشن است که یک رشته خاص قادر به تشخیص کلیت ابعاد متنوع و پیچیده خانواده نیست و هریک از متغیرها در رشته های گوناگون جداگانه، در خلأ تأثیرگذاری و وابستگی متقابل مطالعه می شود. در این رویکرد ترکیبی، به جای شناخت یک جانبه و یک سونگرانه و تک بعدی، تمرکز بر همه متغیرهایی است که در شکل گیری پدیده نقش داشته اند (برزگر، ۱۳۸۷: ۳۸).

در این بررسی نیز مشخص شد که برخی از پژوهش گران مطالعات خانواده برای فهم حقیقت موضوع مورد بررسی خود از نگاه تقلیل گرایانه پرهیز کرده و با دیدی کلی و جامع مطالعه چند رشته ای را انتخاب کرده اند. بر این اساس، ۱۱ اثر مورد مطالعه برای شناخت و تحلیل مسائل مبتلا به خانواده از تلفیق دانش و روش های دو یا چند حوزه علمی روان شناسی، جامعه شناسی، مدیریت، و دیدگاه اسلامی استفاده کرده اند و یا مشخصاً از ادبیات کیفیت زندگی بهره جسته اند. پژوهش ها حاکی از آن است که اغلب جنبه های چندبعدی کیفیت زندگی با استفاده از ابزارهای پژوهشی چندرشته ای تحلیل می شوند. در این آثار محققان حوزه های اجتماعی و روان شناسی و حتی حوزه پزشکی، به منظور تبیین کیفیت زندگی خانوادگی، شیوه های گوناگونی را ارائه داده اند.

با توجه به یافته های جدول ۶ در رده اول، ۵ اثر مستقلاً از مبانی نظری کیفیت زندگی استفاده کرده اند که از این مجموعه ۳ اثر از مقیاس کیفیت زندگی سازمان بهداشت جهانی، که الگوی آن چندوجهی و دارای ابعاد چندگانه است، تبعیت کرده و ۲۳/۵ درصد را به خود اختصاص داده است و ۲ اثر نیز به ترکیبی از مفاهیم «کیفیت زندگی»، با اقتباس از مدل سازمان بهداشت جهانی و سایر نظریه های مشابه، پرداخته اند که در مجموع ۴۵/۴ درصد از آثار را دربر می گیرد. ۴ اثر دیگر نیز از ترکیب ۹ دیدگاه نظری علوم انسانی، که ترکیبی از مفاهیم روان شناسی و جامعه شناسی و مدیریت و دیدگاه اسلامی است، سود جسته است. ۳۶/۶ درصد از چهارچوب نظری پژوهش ها در این قالب است. بنابراین، با توجه به تکموردی بودن نظریه های رده دوم، اکثریت آثار علمی مورد بررسی در رویکردهای مختلف به مفهوم کیفیت زندگی و خانواده به گونه ای اشتراک محتوایی دارند، از این رو می توان نتیجه گرفت که این خاستگاه نظری در مطالعات بین رشته ای جنبه «بنیادین» دارد. ضمناً ۲ مورد از پژوهش ها (۱۸ درصد) تئوری و آموزه نظری نداشته اند.

جدول ۶. چهارچوب نظری اتخاذشده در مطالعات بین‌رشته‌ای

ردیف	چهارچوب نظری	فراوانی	درصد
۱	ادبیات کیفیت زندگی سنجش کیفیت زندگی (براساس مقیاس کوتاه کیفیت زندگی سازمان بهداشت جهانی) رویکرد کل‌نگر کیفیت زندگی (فلس و پری، ۱۹۹۵؛ رنویک و براون، ۱۹۹۶) ترکیب نظریه روان‌کاوی و پویه‌های خانواده آکرمن و کیفیت زندگی ترکیب الگوهای ارتباطی خانواده (فیتزپاتریک و ریچی) و کیفیت زندگی نظریه کیفیت زندگی کاری	۵	۴۵/۴
۲	ترکیب مفاهیم روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، مدیریت و دیدگاه اسلامی رویکرد کمیابی نقش نظریات بوردیو (طرحواره) نظریه‌های دولت‌محور، خانواده‌محور، نظریه وظیفه مشترک دیدگاه قرآن و روایات اسلامی مبانی نظری مدیریت رفتار سازمانی مبانی نظری جامعه‌شناسی رفتاری نظریه‌های روان‌شناسی اجتماعی (نظریه تصورات اجتماعی سرژ موسکویچی و ...)	۴	۳۶/۶
۳	فاقد آموزه نظری	۲	۱۸
	جمع کل	۱۱	۱۰۰٪

۲.۲.۹ عوامل مقوم نهاد خانواده

در این بخش، عوامل مقوم نهاد خانواده از دو جنبه بررسی و تحلیل می‌شود. در وهله اول، همه عوامل در چهار حوزه «روان‌شناسی»، «جامعه‌شناسی»، «علوم دینی»، «مطالعات میان‌رشته‌ای» شناسایی می‌شوند و دوم آن‌که این عوامل به صورت موضوعی دسته‌بندی و اولویت‌بندی و سپس تبیین و تفسیر می‌شوند.

۱.۲.۲.۹ عوامل مقوم خانواده در حوزه‌های مطالعاتی

نتایج و یافته‌های پژوهشی نشان می‌دهد که مجموعه‌ای از عوامل در پایداری خانواده ایرانی مؤثرند. این عوامل و میزان فراوانی آن‌ها به تفکیک در چهار حوزه مطالعاتی روان‌شناسی و جامعه‌شناسی و علوم دینی و مطالعات میان‌رشته‌ای استخراج شد.

نتایج بررسی نشان می‌دهد که ۶۲ عامل با ۱۹۱ فراوانی در استحکام خانواده‌های ایرانی نقش دارند. بیشترین فراوانی به ترتیب اولویت به ۱۰ عامل اختصاص دارد که عبارت‌اند از عقاید و سلامت معنوی، مسئولیت‌پذیری، ادراک زوجین از تفاوت نقش‌ها، شیوه مثبت تعامل، کنش متقابل (جنبه کلی)، مناسبات تربیتی خانواده، رابطه عاطفی همسران با یکدیگر، سلامت روحی و روانی، هماهنگی و انسجام در روابط زناشویی، همدلی در خانواده.

بررسی نشان می‌دهد همه عوامل با نوع رشته علمی و متغیرهای مربوط به آن متناسب است. مثلاً، در رشته روان‌شناسی، عوامل رفتاری بیشترین فراوانی را داشته و یا تعداد عواملی که در حیطه باورهای معنوی و تعهدات اخلاقی ناشی از آن است در مطالعات دینی بیشتر مشهود است. تعداد آثار جامعه‌شناسی با وجود آن‌که از تعداد آثار علوم تربیتی و روان‌شناسی کمتر است، عوامل گسترده‌تری را شناسایی کرده که این امر ناشی از تعداد متغیرها در این رشته است.

۲.۲.۲.۹ دسته‌بندی موضوعی عوامل مقوم نهاد خانواده

همان‌گونه که اشاره شد، در این بخش، به‌منظور تبیین و تحلیل دقیق‌تر، همه عوامل مقوم خانواده به ابعاد فردی و خانوادگی و اجتماعی تقسیم می‌شوند و سپس در قالب چندین مؤلفه و شاخص‌های مربوط به آن دسته‌بندی و اولویت‌بندی شده‌اند. در ادامه به بررسی این ابعاد می‌پردازیم.

الف) مؤلفه‌های مقوم خانواده در بعد فردی: در بعد فردی، عوامل فردمحور است و غالباً بر شخصیت افراد تمرکز دارد. روان‌شناسان شخصیت را الگوی نسبتاً پایدار و ثابت افکار و هیجان‌ها و رفتار یک فرد می‌دانند. شخصیت شامل ویژگی‌های نسبتاً باثبات و پایدار است که صفت نامیده می‌شوند؛ مانند «صبور» و «مضطرب». به تعبیری دیگر، شخصیت یعنی مجموعه‌ای از رفتار و شیوه‌های تفکر شخص در زندگی روزمره که با ویژگی‌های ثابت (پایداری) و قابلیت پیش‌بینی مشخص می‌شود. مطابق جدول ۷، در بعد فردی، مؤلفه‌های سه‌گانه و شاخص‌های هریک از مؤلفه‌هایی که در استحکام خانواده مؤثرند شناسایی شدند. تعداد کل فراوانی عوامل در بعد فردی ۷۴ مورد است. مؤلفه‌های تأثیرگذار به ترتیب اولویت به این قرارند: ایمان و عقاید و ارزش‌های اخلاقی، سلامت جسمی و روحی، رشد فردی/ بهره‌وری.

جدول ۷. اطلاعات مؤلفه‌های مقوم خانواده در ابعاد فردی

مؤلفه	شاخص	فراوانی	زیرشاخص ۱	فراوانی	زیرشاخص ۲	فراوانی	فراوانی کل	
ایمان و عقاید و ارزش‌های اخلاقی	عقاید	۲	یافتن شریک و همدم به عنوان انگیزه اصلی در ازدواج	۱			۳۹	
			یافتن آرامش و سکون به عنوان انگیزه اصلی در ازدواج	۳				
	ایمان مذهبی	۵		رعایت حدود شرعی در روابط اجتماعی	۱	حفظ حجاب		۲
				مقید به انجام واجبات	۱			
	ارزش‌های اخلاقی	ارزش‌های اخلاقی	۱	صداقت	۱			
				صراحت	۲			
				فداکاری/ گذشت	۳			
				وفاداری	۱			
				منظم بودن	۱			
				مهربانی	۲			
				مسئولیت‌پذیری (پای بندی به تعهدات حقوقی و اخلاقی)	۸			
				معاشرت‌پذیری	۱			
احترام گذاشتن به دیگران	۳							

فاطمه حاجیان مقدم ۲۱

			۱	حفظ شئون فردی				
۲۵			۴	سالم بودن	۱	سلامت جسمی	سلامت	
			۲	جذابیت ظاهری و جسمانی				
			۲	افکار و احساسات مثبت و مفید بودن / معتقد به ارزش زنده بودن				
			۲	انعطاف پذیری				
			۱	کنترل و پیش بینی پذیری رفتار				
	۲	کارآمدی شیوه های حل مسئله / تدبیر مشکل / ارزش یابی راه حل های به کار گرفته شده	۲	توانایی مدیریت استرس (فشار روحی) و بحران	۱	سلامت روحی - روانی	سلامت	
	۱	قدرت میجاب سازی						
	۳	اعتماد و حسن ظن به اعضای خانواده	۳	وجود روحیه و نگرش مثبت هر یک از طرفین ازدواج نسبت به همسر				
				۲	احساس امنیت (درون خانواده)			

۱۰					۲	دانش حقوقی و آشنایی با تکالیف فردی، خانوادگی و اجتماعی	رشد فردی
					۲	فراگیری آموزش خانواده (مراقبت از بیمار/ مهارت‌های غنی‌سازی روابط زناشویی/ مهارت‌های حل تعارضات زناشویی/ مهارت‌های ارتباطی	
					۲	تحصیلات بالاتر	
					۱	فرصت کسب اطلاعات و مهارت‌های جدید	
					۱	ظرفیت کار	
					۱	ادراک کیفیت زندگی	
					۱	اوقات فراغت (فرصت کافی برای خواب و استراحت)	
					۷۴	جمع کل فراوانی	

ب) مؤلفه‌های مقوم خانواده در بعد خانوادگی: در بعد خانوادگی جهت‌گیری بر کل خانواده متمرکز است. به عبارت دیگر، همه اعضای خانواده به‌نحوی در ثبات و پایداری زندگی خانوادگی سهیم‌اند. در این بعد، کل فراوانی عوامل ۱۰۷ مورد است که در قالب ۴ مؤلفه به شرح زیر تقسیم شدند و به‌ترتیب اولویت، مؤلفه «تعاملات مثبت خانوادگی» دارای بیشترین فراوانی است و در رده بعدی مؤلفه‌های «فرهنگ خانوادگی» و «اداره زندگی خانوادگی» در سطح مشابه از میزان فراوانی قرار دارند (← جدول ۸).

جدول ۸. اطلاعات مؤلفه‌های مقوم خانواده در ابعاد خانوادگی

مؤلفه	فراوانی	تکرار	فراوانی	زیرشاخص	فراوانی	
تعاملات مثبت خانوادگی (کلی)	۶	۶	۶	میزان پای‌بندی زوجین به حقوق و تکالیف متقابل		
				مناسبات تربیتی خانواده (والدگری)	۸	درک‌شدن توسط والدین / ارتباط صمیمی والدین و فرزندان / تحمل خطای فرزندان / پرهیز از تنبیه یا محدودکردن کودکان / انتقال ارزش‌های اخلاقی / نظارت و کنترل والدین / الگوپذیری مثبت
				رابطه عاطفی همسران با یک‌دیگر	۲	شیوه مدیریت اقتضایی در نقش‌های تربیتی پدر و مادر
				رابطه عاطفی همسران با یک‌دیگر	۲	احساس رضایت عاطفی / رابطه عاشقانه / ابراز عواطف / پاسخ‌گویی عاطفی / مشارکت عاطفی
				رابطه عاطفی همسران با یک‌دیگر	۲	اختصاص وقت برای همسر
				رابطه عاطفی همسران با یک‌دیگر	۳	عشق و علاقه درونی همسران (مودت) و ابراز آن به شکل مهر و محبت (رحمت)
				اعتماد و حسن ظن به اعضای خانواده	۳	

			۱	دل‌بستگی و اهمیت‌دادن به خانواده			
	۲	دروددل کردن		همدلی میان اعضای خانواده			
	۱	حمایت از یک‌دیگر در موقع بحران	۳				
	۱	آگاهی از مسائل سایر اعضای خانواده					
	۱	فرصت فراغت برای تفریح و سرگرمی	۱	گذراندن اوقات لذت‌بخش با یک‌دیگر			
	۱	مداخلهٔ بستگان (بزرگان فامیل، خانوادهٔ زن یا شوهر) برای جلوگیری از طلاق	۱	روابط مثبت خویشاوندی			
	۱	حمایت اقتصادی والدین زن و شوهر جوان					
۲۵	۴	ازدواج‌های همگن و موافق از نظر مذهبی شناخت و باورهای اعتقادی	۴	ایمان مذهبی	۴	ایمان و عقاید مشترک	
	۱	افزایش سطح دینداری		عقاید			
	۴	ادراک و تفاهم زوجین از تفاوت نقش‌های فردی خانوادگی (اجتماعی (تمایز نقش‌ها)					
	۴	اهمیت به اهداف و ارزش‌های یک‌دیگر و کمک به هم در رسیدن به این اهداف					
	۳	تأکید بر جایگاه اصلی و بنیادین ارزش‌ها در خانواده					

	۲	تأکید بر بعد انسانی و عملکردی خانواده				
۱۹			۶	هماهنگی و انسجام در روابط زناشویی و خانوادگی	شیوه مناسب اداره زندگی خانوادگی	
	۱	رعایت اعتدال	۱	عادلانه و منطقی بودن توزیع وظایف و نقش‌های اعضا و استمرار آن		
	۱	مساوات‌طلبی				
	۲	تقسیم کار خانگی و مشارکت مردان در کارهای خانه				
	۱	وجود مقررات و ضوابط	۳	اقتدار در خانواده/ رعایت سلسله‌مراتب در خانواده		
	۲	مشورت و هم‌فکری با اعضای خانواده	۲	تصمیم‌گیری مشارکتی زن و شوهر		
۴	۱	فضای فیزیکی مناسب	۱	مسکن مناسب	رفاه مادی	
	۱	منزل شخصی در برابر آپارتمان‌نشینی				
	۱	زندگی در محله‌های خلوت				
۱۰۷	جمع کل فراوانی					

ج) مؤلفه‌های مقوم خانواده در بعد اجتماعی: در بعد اجتماعی (social inclusion)، به عواملی که کل جامعه را در ارتباط با خانواده قرار می‌دهد توجه می‌شود. در این بعد، تعداد کل فراوانی عوامل ۱۰ است که به ترتیب اولویت در قالب این سه مؤلفه دسته‌بندی شده‌اند: محیط مساعد فرهنگی اجتماعی و سیاسی جامعه، خدمات عمومی و حمل‌ونقل، ملاحظات بهداشتی (← جدول ۹). جدول ۹. اطلاعات مؤلفه‌های مقوم خانواده در ابعاد اجتماعی

مؤلفه	شاخص	فراوانی	زیرشاخص	فراوانی	فراوانی کل
محیط مساعد فرهنگی اجتماعی و سیاسی جامعه	سوق دادن جامعه به سوی فرهنگ اصیل اسلامی	۲			۷
	امنیت اجتماعی	۱	محیط فیزیکی سالم و ایمن (جامعه، محل کار یا تحصیل)	۱	
	تعامل ویژه میان دولت و خانواده، جامعه مدنی	۱			
	ارتباطات اجتماعی	۱	موقعیت و طبقه اجتماعی بالا	۱	
خدمات عمومی و حمل و نقل	دسترسی به خدمات عمومی	۱			۲
	حمل و نقل شهری	۱			
ملاحظات بهداشتی	بهداشت عمومی	۱			۱
جمع کل فراوانی					
۱۰					

۳.۹ عوامل فرساینده نهاد خانواده

در این بخش، عوامل فرساینده نهاد خانواده از دو جنبه بررسی می‌شود. در ابتدا، همه عوامل در چهار حوزه مطالعاتی شناسایی و به سه بعد فردی و خانوادگی و اجتماعی تقسیم می‌شوند، سپس این عوامل در قالب مؤلفه‌ای موضوعی دسته‌بندی و تبیین و تفسیر می‌شوند.

۱.۳.۹ عوامل فرساینده خانواده در حوزه‌های مطالعاتی

همه عواملی که از نظر محققان تزلزل و بی‌ثباتی زندگی خانوادگی را سبب می‌شوند شناسایی شده و میزان فراوانی آن‌ها به تفکیک در چهار حوزه مطالعاتی مورد نظر استخراج شده است. نتایج بررسی نشان می‌دهد که ۴۲ عامل در زمره عوامل فرساینده خانواده ایرانی است. این عوامل دارای ۱۲۵ فراوانی است که بیشترین آن به ترتیب اولویت به عوامل فشارهای اقتصادی، تفاوت تحصیلات زن و مرد، اختلاف سنی با شوهر، نارضایتی از روابط جنسی، اختلال و بیماری‌های روانی، و دخالت دیگران در زندگی زوجین اختصاص

دارد. در رده بعدی و با توزیع فراوانی یک‌سان عوامل تفاوت در انتظارات نقشی زوجین، خشونت در خانواده، پایگاه اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی متفاوت زوجین، تفاوت عقاید مذهبی در همسران قرار دارند.

همان گونه که اشاره شد اغلب این تحقیقات متغیرهایی را بررسی کرده‌اند که در چهارچوب آموزه‌های نظری رایج سنجیده می‌شوند. در حوزه جامعه‌شناسی با فراوانی عوامل تضعیف‌کننده خانواده، همچون تفاوت تحصیلات زن و مرد و اختلاف سنی و دخالت دیگران در زندگی زوجین، مواجه می‌شویم که در مقایسه با سه حوزه مطالعاتی دیگر فاصله زیادی دارد و همین نسبت در عامل اختلال و بیماری‌های روانی در مطالعات روان‌شناسی وجود دارد.

۲.۳.۹ دسته‌بندی موضوعی عوامل فرساینده نهاد خانواده

همه عوامل فرساینده خانواده به مؤلفه‌های فردی و خانوادگی و اجتماعی تقسیم شده و شاخص‌های مربوط به هریک از مؤلفه‌ها دسته‌بندی و تحلیل شده است.

الف) مؤلفه‌های فرساینده خانواده در بعد فردی: عوامل فردی، با فراوانی ۵۳ در قالب ۳ مؤلفه که در بی‌ثباتی و تزلزل خانواده نقش دارند، به ترتیب اولویت به این شرح شناسایی شده‌اند: محدودبودن توانایی‌ها و قابلیت‌ها، بیماری‌های جسمی و روحی، عقاید نامطلوب و ضعف اخلاقی - رفتاری (جدول ۱۰).

جدول ۱۰. اطلاعات مؤلفه‌های فرساینده خانواده در ابعاد فردی

مؤلفه	شاخص	فراوانی	زیرشاخص	فراوانی	فراوانی کل
محدودبودن توانایی‌ها و قابلیت‌ها	پایین بودن سطح سواد و تحصیلات	۵			۲۶
	فقدان مهارت‌های ارتباطی	۱			
	شکست‌های شغلی - تحصیلی	۱			
	وابستگی زن به شوهر (استقلال‌نداشتن)	۱			
	ازدواج در سن پایین	۲			
	اعمال نظر فرد	۲			

				تصمیم‌گیرنده در ازدواج زنان / شیوه نامناسب گزینش همسر	
			۲	ضعف و تردید در تصمیم‌گیری	
			۷	مدت کم آشنایی قبل از ازدواج	
			۲	ناآگاهی و ابهام از نقش همسری پیش از ازدواج	
			۳	ضعف مدیریت فشار روحی و بحران در برابر ناملایمات و حوادث زندگی	
	۴	نداشتن فرزند و نازایی / تداوم نداشتن نسل	۳	بیماری‌های جسمی	بیماری‌های جسمی و روحی
۱۵	۸	هیجان‌خواهی، خودپایی، پرخاشگری، میزان اضطراب، استرس، میزان افسردگی، میزان اختلال در عملکرد اجتماعی، ترس		بیماری روحی و روانی (اختلال شخصیت)	
	۱	تصور مثبت از پیامدهای طلاق / گرایش به طلاق		عقاید نامطلوب	عقاید نامطلوب و ضعف اخلاقی - رفتاری
	۱	گرایش به تجمل			
			۳	پای‌بند نبودن به آموزه‌های دینی	
۱۲	۱	رعایت نکردن هنجارها و تخلف از آن		خصوصیات غیر اخلاقی	
	۲	معاشرت با افراد ناباب			
	۱	بزهکاری (شوهر)			
	۳	اعتیاد (شوهر)			
۵۳	جمع کل فراوانی				

ب) مؤلفه‌های فرساینده خانواده در بعد خانوادگی: عوامل خانوادگی با ۶۶ فراوانی در قالب ۶ مؤلفه به این شرح دسته‌بندی شده‌اند: تعاملات منفی خانوادگی، مشکلات فرهنگی، مشکلات مادی، اختلاف سنی زوجین، کوتاه‌بودن مدت زناشویی، تفاوت وضعیت اقتصادی زوجین (← جدول ۱۱).

جدول ۱۱. اطلاعات مؤلفه‌های فرساینده خانواده در ابعاد خانوادگی

مؤلفه	شاخص	فراوانی	زیرشاخص	فراوانی کل	
تعاملات منفی خانوادگی	خشونت و اختلاف و مشاجره افراد خانواده	۳		۲۶	
	برآورده‌نشدن انتظارات همسران از یکدیگر	۱			
	تفاهم اخلاقی نداشتن با همسر	۲			
	اعمال قدرت از سوی شوهر/ مردسالاری	۲			
	بی‌اعتمادی و شک‌داشتن به همسر	۱			
	چندهمسری شوهر (عامل منفی از دیدگاه همسر)	۳			
	داشتن روابط جنسی نامشروع شوهر	۱			
	تأثیر منفی اینترنت از نظر کاهش صمیمیت در فضای خانواده	۱			
	نارضایتی از روابط جنسی	۲	ارضانشدن نیازجنسی/ تمکین نکردن/ رفتار جنسی نامطلوب		۶
	دخالت بستگان و دوستان در زندگی زوجین		تأثیرات سوء دخالت خانواده زوجین در زندگی زناشویی تأثیرات سوء دخالت دوستان زوجین در زندگی زناشویی		۲

	۱	غفلت و بی توجهی والدین		شیوه نامطلوب تربیت فرزند	
	۱	یادگیری ناسازگاری از والدین			
۱۸			۵	ناهمسانی وضعیت فرهنگی زوجین / سنن و هنجارهای متفاوت / تفاوت های قومی	مشکلات فرهنگی
			۳	تفاوت در انتظارات نقش زوجین قبل و بعد از ازدواج	
			۱	تأثیر منفی اینترنت در ارزش های خانواده	
	۱	سطح بالاتر معلومات و تحصیلات زن	۵	تفاوت سطح معلومات و تحصیلات زن و شوهر	
			۲	تفاوت و اختلاف در اعتقادات مذهبی همسران	
			۱	تفاوت ارزشی میان خانواده و گروه هم سالان و اجتماع	
۱۰			۴	نارضایتی از امکانات رفاهی	مشکلات مادی
	۲	کمی درآمد	۳	فشارهای اقتصادی	
	۱	بیکاری			
۸			۸	تفاوت سنی کم	اختلاف سنی زوجین
۲			۲	کوتاه بودن مدت زناشویی	مدت زناشویی
۲			۱	تفاوت های اقتصادی و مالی زوجین بیش از ازدواج	تفاوت وضعیت اقتصادی
			۱	اختلافات ناشی از درآمد زن	زوجین
۶۶	جمع کل فراوانی				

ج) مؤلفه‌های فرساینده خانواده در بعد اجتماعی: در این بخش، عوامل اجتماعی که تأثیر منفی در دوام و استحکام خانواده داشته بررسی شده‌اند. تعداد فراوانی عوامل در بعد اجتماعی ۶ مورد است که در قالب مؤلفه محیط نامساعد فرهنگی و اجتماعی و سیاسی دسته‌بندی شد (← جدول ۱۲).

جدول ۱۲. اطلاعات مؤلفه‌های فرساینده خانواده در ابعاد اجتماعی

مؤلفه	شاخص	فراوانی	زیرشاخص	فراوانی	فراوانی کل
محیط نامساعد فرهنگی و اجتماعی و سیاسی	نگرانی از تردد بانوان و کودکان در ساعت پایانی شب در نقاط خلوت	۱			۶
	احساس ناامنی از همراه‌داشتن پول نقد به مقدار زیاد یا اشیای قیمتی	۱			
	بدحجابی در جامعه	۱			
	بی‌توجهی حکومت		۱	خلأهای قانونی	۱
				فقدان امکانات و تسهیلات	۱
	جمع کل فراوانی				

۱۰. نتیجه‌گیری

در این بررسی، مشخص شد که محققان ۱۰۴ عامل به تفکیک ۶۲ عامل مقوم و ۴۲ عامل فرساینده خانواده ایرانی را شناسایی کرده‌اند که به ترتیب دارای ۱۹۱ و ۱۲۵ مورد فراوانی در سه بعد فردی و خانوادگی و اجتماعی است. به این ترتیب، مجموع عوامل دارای ۳۱۶ فراوانی است که در قالب ۲۰ مؤلفه موضوعی شامل ده مؤلفه مقوم خانواده و ده مؤلفه فرساینده خانواده دسته‌بندی شد. محاسبه کلی نشان می‌دهد که رده‌های اول تا سوم، به ترتیب اولویت، به عوامل خانوادگی ۵۵ درصد (۱۷۳ مورد) سپس عوامل فردی ۴۰ درصد (۱۳۷ مورد) و رده آخر با فاصله بسیار به عوامل اجتماعی ۵ درصد (۱۶ مورد) اختصاص دارد (← جدول ۱۳).

جدول ۱۳. توزیع فراوانی مؤلفه‌های مقوم و فرساینده خانواده در ابعاد سه‌گانه فردی، خانوادگی، اجتماعی

فراوانی کل	مؤلفه‌های فرساینده خانواده				مؤلفه‌های مقوم خانواده		ابعاد	عامل فرساینده (تعداد)	عامل مقوم (تعداد)
	توزیع فراوانی		عنوان مؤلفه	توزیع فراوانی		عنوان مؤلفه			
	فرد	خانواده		فرد	خانواده				
۴۰٪	۱۲	۷	۴۲٪	۵۳	۳۹٪	۷۴	۳		
				محدودبودن توانایی‌ها و قابلیت‌ها بیماری‌های جسمی و روحی عقاید نامطلوب و ضعف اخلاقی - رفتاری			- ایمان، عقاید و ارزش‌های اخلاقی سلامت رشد فردی		
۵۵٪	۱۷	۳	۵۳٪	۶۶	۵۶٪	۱۰۷	۷	۶۲	
				تعاملات منفی خانوادگی مشکلات فرهنگی مشکلات مادی اختلاف سنی زوجین کوتاه‌بودن مدت زناشویی تفاوت وضعیت اقتصادی خانواده زوجین			تعاملات مثبت خانوادگی ایمان و عقاید مشترک شیوه مناسب اداره زندگی خانوادگی رفاه مادی	۴۲	
۵٪	۱۶		۵٪	۶	۵٪	۱۰	۱		
				محیط نامساعد فرهنگی و اجتماعی و سیاسی			محیط مساعد فرهنگی و اجتماعی و سیاسی جامعه خدمات عمومی و حمل و نقل ملاحظات بهداشتی		
۱۰۰٪	۳۶		۱۰۰٪	۱۲۵	۱۰۰٪	۱۹۱		جمع کل ۱۰۴	

مطالعه حاضر با روش فراتحلیل، به منظور ترکیب و تلفیق نتایج تحقیقات انجام شده درباره عوامل مقوم و عوامل فرساینده خانواده ایرانی، صورت گرفته است. این فراتحلیل ۶۲ اثر علمی را در دو بُعد روش شناختی و محتوایی بررسی و ارزیابی کرد و از براین یافته‌های تحقیقات گوناگون برای ترکیب و یکپارچه‌سازی آنها بهره گرفت. قلمرو رشته‌ای این آثار به ترتیب اولویت علوم تربیتی و روان‌شناسی و جامعه‌شناسی و مطالعات میان‌رشته‌ای و علوم دینی بوده است. پراکندگی موضوعی آثار علمی در سیزده محور است و موضوع «عوامل مؤثر در رضامندی یا نارضامندی زندگی زناشویی» در صدر مطالعات قرار دارد.

نتایج پژوهش نشان داد که اغلب آثار به لحاظ نظری پشتوانه علمی دارند؛ به ویژه در شاخه علوم اجتماعی، اما به علت اتکا به چهارچوب و روش‌های نظری شناخته شده صرفاً متغیرهایی مورد توجه اند که در آن چهارچوب علمی تفسیر شدنی و تحلیل پذیرند. در این صورت، با وجود عوامل مشترکی که می‌تواند در جوامع گوناگون وجود داشته باشد، زمینه برای شناسایی عوامل متناسب با زیست‌بوم فرهنگ ایرانی - اسلامی کشور ایران با محدودیت نظریه پردازی روبه‌روست. نکته مهم در همین زمینه ویژگی شمول و فراگیری مطالعات میان‌رشته‌ای در موضوعات خانواده است؛ زیرا ترکیب تئوری‌ها و بهره‌گیری از آموزه‌های نظری قابلیت بیشتری برای توصیف و تحلیل عوامل متعدد و پیچیده و چندوجهی، مانند خانواده، را برای محقق فراهم می‌آورد. در پژوهش حاضر نیز، نتایج و یافته‌های آثاری که از نظریه کیفیت زندگی استفاده کرده‌اند از جامعیت بیشتری برخوردار بوده‌اند.

در تحلیل نهایی این مقاله، می‌توان به این مطلب اشاره کرد که پس از بررسی ۶۴ اثر پژوهشی مرتبط با موضوع عوامل تأثیرگذار در نهاد خانواده، که از رویکردهای نظری مختلف و نیز ترکیب دیدگاه‌های نظری علوم انسانی بهره جسته است، الگویی مشخص از عوامل تأثیرگذار در نهاد خانواده به دست آمد که حاصل متغیرهای مورد بررسی محققان است. به این ترتیب که، با تلفیق مؤلفه‌های مشابهی که در هر دو وجه تقویت‌کننده و تضعیف‌کننده خانواده مشاهده شد، ۱۱ ویژگی زیر، که در استحکام خانواده ایرانی نقش دارند، به ترتیب اولویت شناسایی شدند:

جدول ۱۴. عوامل استحکام‌بخش خانواده

عامل استحکام‌بخش خانواده	فراوانی	درصد
ایمان و عقاید و ارزش‌های اخلاقی (عوامل فرهنگی)	۹۵	۳۰٪
تعاملات خانوادگی	۸۵	۲۷٪

سلامت جسمی و روحی	۴۰	٪۱۳
رشد فردی / بهره‌وری	۳۶	٪۱۱
شیوه اداره زندگی خانوادگی	۱۹	٪۶
امور اقتصادی و رفاه مادی	۱۶	٪۵
محیط فرهنگی اجتماعی و سیاسی جامعه	۱۳	٪۴
اختلاف سنی زوجین	۸	٪۳
مدت زناشویی	۲	٪۰.۶
خدمات عمومی و حمل و نقل	۲	٪۰.۶
ملاحظات بهداشتی جامعه	۱	٪۰.۳

منابع

- احمدی، خدابخش (۱۳۸۶). «بررسی رابطه بین اعتقادات دینی و آسیب‌پذیری فرهنگی خانواده». *مجله علوم رفتاری*، دانشگاه علوم پزشکی بقیه‌الله (عج)، مرکز تحقیقات علوم رفتاری.
- ارجمند، الهام و حسن احدی (۱۳۸۸). «رویکردی نظری بر شاخص‌های روان‌شناختی خانواده سالم»، *روزنامه آفرینش*، ش ۳۴۳۶.
- آزاد ارمکی، تقی (۱۳۸۶). *جامعه‌شناسی خانواده ایرانی*، تهران: سمت.
- ازغدی طوسی، وحیده (۱۳۷۷). «بررسی طلاق از دیدگاه جامعه‌شناختی و عوامل مؤثر بر آن»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشکده علوم اجتماعی و اقتصاد، دانشگاه الزهرا (س).
- اسلامی، معصومه (۱۳۸۶). «نقش باورهای ارتباطی در کارکرد خانواده و سازگاری زناشویی»، *فصل‌نامه مطالعات جوانان*، ش ۱۰ و ۱۱.
- اسماعیلی فارسانی، بهمن (۱۳۷۴). «بررسی ارتباط بین خویش‌پنداری و رضایت از زندگی زناشویی دانشجویان دانشگاه‌های دولتی و آزاد اصفهان»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه تربیت معلم.
- امینی، مهدی (۱۳۸۵). «شاخص‌های کیفیت زندگی شهروندی و نقش و وظایف دولت»، در *مجموعه مقالات هفتمین کنفرانس بین‌المللی مدیران کیفیت*، تهران.
- امیری، صولت و همکار (۱۳۸۷). «بررسی کیفیت زندگی شغلی و خانوادگی کارکنان شرکت سایپا از طریق سنجش تعارض نقش‌های شغلی و خانوادگی و عوامل اجتماعی مؤثر در آن»، در *مجموعه مقالات چهارمین کنفرانس توسعه منابع انسانی سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران*، مؤسسه مطالعات بهره‌وری و منابع انسانی.
- امینی حاجی‌آبادی، محمدرضا (۱۳۸۶). «سلامت خانواده از دیدگاه قرآن و حدیث»، رساله دکتری، دانشکده علوم قرآن و حدیث، دانشگاه قم.

- باقری، افسانه (۱۳۸۰). «رابطه کیفیت زناشویی با موقعیت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خانواده از دیدگاه زنان دارای همسر منطقه ۱۲ تهران»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه الزهرا (س).
- برزگر، ابراهیم (۱۳۸۷). «تاریخچه، چستی و فلسفه پیدایی علوم میان‌رشته‌ای»، فصل‌نامه علمی - پژوهشی *مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی*، س ۱، ش ۱.
- برناردز، جان (۱۳۸۴). *درآمدی به مطالعات خانواده*، ترجمه حسین قاضیان، تهران: نشر نی.
- بنی‌اسدی، حسن (۱۳۷۵). «بررسی و مقایسه عوامل مؤثر اجتماعی، فردی و شخصیتی در زوج‌های سازگار و ناسازگار شهر کرمان»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد روان‌شناسی عمومی، گروه روان‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس.
- بهراری، فرشاد (۱۳۷۹). «ارزیابی مقایسه کارایی خانواده بین زوج‌های غیرطلاق و زوج‌های در حال طلاق مرجوعی به بخش روان‌پزشکی سازمان پزشکی قانونی کشور»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت معلم تهران.
- بهبهانی، مینا (۱۳۸۸). «بررسی الگوهای ارتباطات خانوادگی در گونه‌های مختلف خانواده»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه شیراز.
- بهرامی کاکاوند، سیاوش (۱۳۸۶). «تحلیل جامعه‌شناختی میزان گرایش به طلاق؛ مطالعه موردی شهرستان کرمانشاه، دانشکده علوم انسانی دانشگاه مازندران»، پژوهش زنان، دوره ۵، ش ۳.
- پرویزی، سرور، خدیجه امینی‌زاده، اکرم ثناگو، و فریبا سپهوند (۱۳۸۸). «تبیین مفهوم خانواده سالم از دیدگاه نوجوانان زنجان»، نشریه پژوهش پرستاری، دانشکده پرستاری و مامایی، دانشگاه علوم پزشکی ایران، دوره ۴، ش ۱۲ و ۱۳.
- پویانفر، آریتا (۱۳۸۱). «بررسی رابطه بین کارایی خانواده با سلامت عمومی زوجین دانشجوی در شهر تهران»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه الزهرا (س).
- پیشکار، سمیه (۱۳۸۸). «بررسی رابطه عملکرد خانواده با فرار دختران از منزل (مقایسه دو گروه دختر فراری و دختر غیرفراری)»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم انسانی، پژوهشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی.
- تابع جماعت، محمدرضا، حسن احدی، و سیامک نقشبندی (۱۳۸۷). «رابطه شیوه‌های دل‌بستگی با رضایتمندی زناشویی»، روزنامه آفرینش، ش ۳۲۴۳.
- جعفری، امین و امیر صالح (۱۳۸۸). «مقایسه کیفیت زندگی در خانواده‌های دوسر شاغل و خانواده‌های تک‌نار آور و ارائه الگو در خانواده‌های دوسر شاغل کارمندان دانشگاه اصفهان»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه اصفهان.
- جلیلیان، زهرا (۱۳۷۵). «عوامل اجتماعی مؤثر بر درخواست طلاق در شهر تهران»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی.
- جانی، کنایون (۱۳۸۰). «بررسی رابطه تعاملات درون خانواده و سلامت روان دانش‌آموزان پایه سوم دوره راهنمایی شهرستان بروجرد در سال تحصیلی ۷۸-۷۹»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تربیت معلم.

۳۶ فراتحلیل مطالعات خانواده در زمینه عوامل مقوم و ...

- جوادی، علی محمد (۱۳۸۴). «بررسی تأثیر اینترنت بر ارزش‌های خانواده در بین دانش‌آموزان»، نشریه جامعه‌شناسی و علوم اجتماعی، جامعه‌شناسی ایران، ش ۲۲.
- چابکی، سیدعزیز (۱۳۸۹). «بررسی رابطه بین کارایی خانواده و سلامت عمومی دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهر یاسوج»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی مرودشت.
- حسن‌زاده، معصومه (۱۳۸۶). «بررسی تطبیقی تأثیر اشتغال زنان بر روابط زوجین در خانواده (مطالعه موردی در مناطقی از شهر تهران)»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته پژوهش در علوم اجتماعی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات.
- حسینی، اکرم (۱۳۷۷). «روابط اعضای خانواده در قرآن و حدیث»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم قرآن و حدیث، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران مرکز.
- حسینی، رضا (۱۳۷۹). «خانواده از دیدگاه قرآن و حدیث»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران واحد مرکز.
- حق‌شناس، جعفر (۱۳۸۸). «آسیب‌شناسی خانواده، (مجموعه مقالات و گفت‌وگوها)، تهران: مرکز امور زنان و خانواده ریاست جمهوری.
- خانجانی، محمدسعید، حاتمی نیکنازاده، محمدعلی حسینی، مهدی رهگذر، و منوچهر ارجمند (۱۳۸۸). «بررسی تأثیر آموزش، نحوه مراقبت از کودکان مبتلا به فلج مغزی، بر کیفیت زندگی مراقبین خانوادگی آن‌ها»، فصل‌نامه توانبخشی، ش ۳۹.
- خانیان، مریم (۱۳۸۸). «بررسی تأثیر انسجام و انعطاف‌پذیری خانواده بر سلامت روان دانش‌آموزان دوره متوسطه»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه شیراز.
- خجسته‌مهر، رضا، امین کرایبی، و غلام‌رضا رجیبی (۱۳۸۹). «بررسی یک مدل پیش‌نهادی برای پیش‌بینی و پیامدهای گذشت در ازدواج»، مطالعات روان‌شناختی، دوره ۶، ش ۱.
- خلیلی، مرجان (۱۳۷۸). «عوامل مؤثر در ناراضامندی زندگی زناشویی بررسی تضاد در خانواده (با تأکید بر تضاد میان همسران) و عوامل مؤثر بر آن»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی، دانشگاه الزهرا (س).
- خوارزمی، شهیندخت (۱۳۸۷). «کیفیت زندگی و شاخص خوشبختی»، پایگاه اطلاع‌رسانی همشهری: www.hamshahrionline.ir
- خوهرسندی طاسکوه، علی (۱۳۸۸). «تنوع گونه‌شناختی در آموزش و پژوهش میان‌رشته‌ای»، فصل‌نامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، س ۱، ش ۱.
- خون‌چمن، علی (۱۳۷۷). «طبقه اجتماعی خانواده و تأثیر آن بر روابط زن و شوهر؛ مورد مطالعه: شهر شیراز»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز.
- خویش‌فر، غلامرضا (۱۳۷۴). «مقایسه تحلیلی ارزش‌های خانواده مدرسه و گروه هم‌سالان از دیدگاه دانش‌آموزان پسر دبیرستانی شهر تهران»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.
- دلور، علی (۱۳۷۶). «مبانی نظری و عملی پژوهش در علوم انسانی، تهران: رشد.

- دلپسند، کامل (۱۳۸۷). «چالش‌های پیش روی زوجین جوان در ۵ سال اول ازدواج مطالعه موردی متقاضیان جوان طلاق توافقی مراجعه‌کننده به مجتمع قضایی خانواده ۲ شهر تهران در سال ۱۳۸۶»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، گروه جامعه‌شناسی رشته مطالعات جوانان، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.
- راهب، غنچه (۱۳۸۰). «بررسی عوامل خانوادگی مؤثر در گرایش نوجوانان دختر ساکن شهر تهران به بزهکاری»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.
- رحیمی، حسین (۱۳۷۹). «بررسی علل طلاق در استان خراسان»، نشریه جامعه‌شناسی و علوم اجتماعی «جمعیت»، ش ۳۳ و ۳۴.
- رحیمی، مهدی (۱۳۸۶). «رابطه الگوهای ارتباطی خانواده و کیفیت زندگی دانش‌آموزان دوره متوسطه شهر شیراز»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز.
- روان‌شناسی خانواده، شبکه جامع آموزشی و پرورشی کشور، رشد، daneshnameh.roshd.ir.
- روح‌الامینی، محمود (۱۳۷۷). «مبانی انسان‌شناسی (گرد شهر با چراغ)»، تهران: عطار.
- زمانیان، علی (۱۳۸۷). «تغییرات بنیادین نهاد خانواده در چند دهه اخیر در ایران»، تهران: معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی و مرکز تحقیقات استراتژیک.
- زین‌آبادی، مرتضی (۱۳۸۵). «دو پیمایش ملی ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان (بررسی رابطه نگرش مذهبی و نگرش جنسیتی با الگوهای خانوادگی)»، «مطالعات راهبردی زنان»، ش ۳۱.
- زیدری، حسین (۱۳۷۸). «مبانی فقهی استحکام خانواده در فقه امامیه و جایگاه قانونی آن در حقوق مدنی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه قم.
- ساروخانی، باقر (۱۳۷۰). «مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی خانواده»، تهران: سروش.
- سالاری، راضیه‌سادات (۱۳۸۰). «مقایسه کارکرد خانواده در نوجوانان افسرده و بهنجار»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.
- سالاری‌فر، محمدرضا (۱۳۷۹). «مقایسه نظریه خانواده‌درمانی مینوچین با دیدگاه اسلام در باب خانواده»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، روان‌شناسی بالینی، پژوهشکده حوزه و دانشگاه.
- سعیدی‌مقدم، فاطمه (۱۳۷۴). «بررسی رابطه بین ساخت تربیتی و مذهبی خانواده با ارزش‌های اخلاقی (محبت، عفاف و مسئولیت‌پذیری) نوجوانان تهرانی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه تربیت معلم.
- سگالن، مارتین (۱۳۸۸). «جامعه‌شناسی تاریخی خانواده»، ترجمه حمید الیاسی، تهران: نشر مرکز.
- شمس‌زاده، پروین و آزاده شیرازی‌نژاد (۱۳۸۸). «نقش فناوری اطلاعات بر کیفیت زندگی خانواده»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته مدیریت فناوری اطلاعات.
- صالحی، سیدمهدی (۱۳۸۱). «علل مراجعه بانوان استان به دادگستری، کمیته زنان و جوانان استانداری آذربایجان غربی».
- صدق‌آمیز، خدیجه (۱۳۷۶). «بررسی عوامل مؤثر بر سازگاری زناشویی در شهر شیراز»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده تحصیلات تکمیلی، دانشگاه شیراز.

- علم‌الهدی، جمیله (۱۳۸۸). «مناسبات تربیتی خانواده و دولت»، فصل‌نامه خانواده‌پژوهی، دوره ۵، ش ۱۷، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه شهید بهشتی.
- علی‌احمدی، امید (۱۳۸۷). «نگرش‌های خانوادگی ایرانیان؛ تحلیل ثانویه اطلاعات ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان در سال‌های ۱۳۷۹ و ۱۳۸۲»، مجله علمی - پژوهشی واحد شوشتر.
- عیسی‌نژاد، امید، سیداحمد احمدی، و عدرا اعتمادی (۱۳۸۹). «اثر بخشی غنی‌سازی روابط بر بهبود کیفیت روابط زناشویی زوجین»، مجله علوم رفتاری، دوره ۴، ش ۱.
- فخرائی، سیروس (۱۳۸۸). «تبیین جامعه‌شناختی تعارضات همسران در خانواده‌های شهر شیراز دانشگاه شیراز»، رساله دکتری تخصصی علوم انسانی، دانشکده اقتصاد و علوم اجتماعی.
- فرید، محمدصادق (۱۳۷۶). *مبانی انسان‌شناسی*، تهران: عصر جدید.
- فرزانه‌خو، مرجان (۱۳۸۸). «تأثیر عملکرد کلی خانواده بر وضعیت هویت دانش‌آموزان دبیرستان»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، گروه روان‌شناسی، دانشگاه اصفهان.
- فلاحی‌خشک‌ناب، مسعود، مسعود کریملو، ابوالفضل رهگوی، و لادن فتاح‌مقدم (۱۳۸۵). «بررسی کیفیت زندگی و عوامل مرتبط با آن در پرستاران بخش‌های روان‌پزشکی دانشگاه‌های علوم پزشکی شهر تهران»، مجله پژوهشی حکیم، دوره ۹، ش ۴.
- قائم‌امیری، علی (۱۳۵۷). *تشکیل خانواده در اسلام*، قم: دارالتبلیغ اسلامی.
- قماشچی، فردوس (۱۳۸۵-۱۳۸۷). *بررسی وضعیت سلامت و استحکام خانواده و آسیب‌های درونی و بیرونی آن در استان تهران*، مرکز امور زنان و خانواده، معاونت آموزش و پژوهش.
- قمری گیوی، حسین (۱۳۸۵-۱۳۸۶). *بررسی علل انحلال خانواده و تأثیر آن بر اعضا*، دانشگاه محقق اردبیلی، مرکز امور زنان و خانواده ریاست جمهوری، معاونت آموزش و پژوهش.
- کرایب، یان (۱۳۸۱). *نظریه اجتماعی مدرن از پارسونز تا هابرماس*، ترجمه عباس مخبر، تهران: نشر آگه.
- کریمیان‌لنگری، نفیسه‌السادات (۱۳۸۷). «پایگاه اجتماعی زنان در خانواده (مقایسه اسلام و فمینیسم)»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه باقرالعلوم (ع).
- گودرزی، محسن (۱۳۸۳). *گرایش‌های فرهنگی و نگرش‌های اجتماعی ایرانیان [مقایسه مناطق شهری و روستایی] (یافته‌های پیمایش ملی تحولات فرهنگی)*، مرکز طرح‌های ملی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- معین‌فر، حمیده (۱۳۸۷). «بررسی جامعه‌شناختی نگرش زنان نسبت به رضایت زناشویی در خانواده»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.
- ملفت، حسین (۱۳۸۱). «بررسی علل و عوامل مؤثر بر گرایش زوجین به طلاق در شهرستان داراب»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز، دانشکده تحصیلات تکمیلی.
- منادی، مرتضی (۱۳۸۳). «تأثیر تصورات و تعاریف مشابه زوجین در رضایت از زندگی زناشویی از دیدگاه زنان»، فصل‌نامه مطالعات زنان، س ۲، ش ۴.
- موسوی، رقیه (۱۳۷۴). «بررسی و مقایسه عوامل مؤثر بر رضامندی زناشویی در سه گروه پزشکان، کارمندان و کارگران متأهل شهر تهران»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه تربیت معلم.

- میرزاحمدی، مؤمنه (۱۳۸۵). «بررسی عوامل مؤثر بر اعتماد به همسر در بین زنان؛ با تأکید بر عوامل درون خانواده»، *مجله مطالعات اجتماعی ایران*، س ۱، ش ۱.
- ناصری، محمد (۱۳۸۹). «بررسی ساختار توزیع قدرت در رابطه زن - شوهر در خانواده از نگاه آیات و روایات»، *نشریه زن در فرهنگ و هنر (پژوهش زنان)*، س ۲، ش ۱.
- نجاریان، فرزانه (۱۳۷۵). «عوامل مؤثر در کارایی خانواده؛ بررسی ویژگی‌های روان‌سنجی مقیاس سنجش خانواده»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی*.
- نصراصفهانی، احمدرضا، فاطمه بهجتی اردکانی، و مریم فاتحی‌زاده (۱۳۸۴). «بررسی تأثیر عوامل خانوادگی در پایین‌بودن آمار طلاق در شهرهای یزد، اردکان و میبد»، *مطالعات تربیتی و روان‌شناسی - دانشگاه فردوسی، همکاری با انجمن ایرانی تعلیم و تربیت*.
- نصیرزاده، راضیه (۱۳۸۸). «بررسی معیارهای ظاهری همسرگزینی دانشجویان دانشگاه‌های تهران»، *نشریه اصول بهداشت روانی*، س ۱۱، ش ۱، پیاپی ۴۱.
- نظری‌زاده، محمدرکیم (۱۳۸۲). «مبانی روابط خانواده در قرآن و سنت»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه تهران*.
- نوروزیان، شهلا (۱۳۸۵). «آموزش خانواده با رویکرد ساختی در بهبود رضایت زناشویی زنان»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته مشاوره، دانشگاه خاتم*.
- هاشمی، عبدالرضا (۱۳۷۶). «بررسی انواع عدم تعادل ساختار نظام اجتماعی خانواده و رابطه آن با کشمکش زن و شوهر»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته پژوهش علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد*.
- واعظی، کمال (۱۳۸۰). «طراحی و تبیین الگوی مدیریت رفتار سازمانی در خانواده»، *رساله دکتری، رشته مدیریت، دانشگاه تربیت مدرس*.

Brown, Ivan., Roy I. Brown, Nehama Baum, Barry J. Isaacs, Ted. Myerscough, Shimshon Neikrug, Dana Roth, Jo Shearer, and Mian Wang (۲۰۰۶). *Family Quality of Life Survey, General Version*, Toronto: Surrey Place Centre.

DeFrain, J. and D. H. Olson (۲۰۰۴). *Family and Couple Challenges and Strengths, Korean International Family Strengths Conference Proceedings Them Work*, Park, CA: Newbury Sage Publishing.

Rettig, K. D. and R. D. Leichtentritt (۱۹۹۹). "A General Theory for Perceptual Indicators of Family Life Quality", *Social Indicators Research*, No. ۴۷.

